

LA JUNTA DEL MORBO I EL CANVI DE CEMENTIRI A LA LOCALITAT DE CALDERS: DUES PROPOSTES PER LA MILLORA DE LA SALUT PUBLICA

SERRA i COMA, Roser

El treball que aquí ens ocupa el centrem al municipi de Calders (Bages) tot estudiant les diferents mesures que proposa la població a fi d'evitar el contagi i l'expansió de diferents epidèmies. En concret tractarem la incidència de les pandèmies de pesta de 1631, 1651-54 i de l'epidèmia de 1809.

LES PESTES DEL SEGLE XVII

Al segle XVII el poble de Calders es trobava en una fase de plena formació que ja havia iniciat lleugerament a la segona meitat del segle anterior. Per veure les dimensions del seu creixement, cal fer una ullada a les dades que es disposa: segons el fogatge de 1553 hi havia 20 cases, una visita pastoral del bisbe de Vic l'any 1685 explicita que hi ha 40 cases i a començaments de la divuitena centúria, segons el cens de 1717, ja hi hauria 73 cases. Segons aquestes xifres, amb poc més de 150 anys, la població gairebé s'hauria multiplicat per quatre; s'ha passat d'una població estimada al 1553 propera al centenar d'habitants (si s'utilitza el multiplicador convencional 4'5 hab/foc) als 397 habitants que assenyala el cens de 1717. Si es fa cas d'aquestes dades es desprèn que el creixement més gran s'ha esdevingut a la segona meitat del s. XVII.

El nucli que s'estava formant era el típic poble de camí ral. S'anaven construint cases a banda i banda del camí ral que anava de Manresa a Vic. La gènesi era la següent: dos masos propers a l'església de Sant Vicenç (el mas Arola i el mas Puig) establien en emfiteusi diferents patis de terra amb la finalitat que s'hi construís una casa i s'habilités un hort als seus darreres. Aquest procés és el responsable de la forma allargassada que encara avui manté el poble.

El poble era lloc de pas forçós per a tot viatger i tota mercaderia que fes el trajecte que enllaça les terres del Bages amb les d'Osona. Era lloc de pas i de parada on no hi faltaven els serveis que poguessin necessitar els qui emprenien aquest camí: s'hi podia trobar ferrer per calçar els animals, hostal, taverna, venda de civada...

Els nuclis rurals com aquest no eren atacats ni amb tanta violència ni amb tanta freqüència per la pesta i altres malalties contagioses com els nuclis urbans, on l'aglomeració humana i l'activitat mercantil afavorien el contagi. El poble de Calders, precisament pel seu caràcter de poble de camí i lloc de pas que hem apuntat anteriorment, es trobava exposat a un risc de contagi més elevat que altres nuclis rurals de les seves característiques quan s'esdevenien epidèmies pels seus voltants.

Un buidatge dels llibres d'òbits de la parròquia de Sant Vicenç de Calders permetrà observar l'evolució de la mortalitat pel període comprès entre 1621-1660.

Un primer obstacle que se'ns presenta és que per aquest període solament existeix un únic llibre d'òbits on, almenys fins l'any 1627, s'hi anoten també els albats (morts abans del 10 anys) però a partir d'aquesta data ja no s'hi troba cap referència. Es planteja el dubte de si els albats deixen d'ésser registrats o bé continuen anotant-se en el llibre d'òbits però sense explicitar-ne la seva condició.

Si es té en compte que pel període escollit (1621-1660) el total de la població deuria oscil·lar pels voltants dels 150 habitants i que la mortalitat mitjana anual del període és de 4'1, ens situaríem en una taxa de mortalitat d'uns 27%. Aquesta xifra és molt baixa car en aquests moments la taxa de mortalitat catalana oscil·lava entorn al 40% segons els estudis de Nadal i Giralt (1). Això ens fa pensar que en els registres no hi figuren el total de les defuncions i que presumiblement hi faltarien els albats morts.

Seguint les dades del llibre d'òbits, l'anomalia que destaca més és la dels morts de 1631, on la mortalitat d'aquests 40 anys s'ha multiplicat per 3,5. Onze dels catorze morts de l'any s'escauen als mesos d'abril i maig i els sis que s'enterren a l'abril moren en deu dies de diferència (del 8 al 17 d'abril).

Evidentment aquestes defuncions cal situar-les en el marc dels efectes que la pesta bubònica estava produint per aquestes dates (1629-1631). Es tracta de la "pesta milanesa" que va coincidir, com la majoria de pestes, amb un moment de migradesa i males collites. Havia devastat tot el sud de França, havia entrat al Principat pel Rosselló i l'Empordà i a partir d'aquí s'havia anat escampant arreu sense seguir una trajectòria massa clara. Segons Nadal i Giralt, les seqüeles de la pesta es reflecteixen a tots els registres parroquials que han consultat, però de manera especial a Vilafranca del Penedès, Sitges i Creixell (2). De totes maneres els estudis que existeixen són insuficients per observar els efectes d'aquest brot de pesta sobre el conjunt de la població catalana i poder precisar-ne el recorregut del contagi.

La pesta de 1651-54 va tenir encara una incidència més violenta sobre el conjunt de la població del Principat. La guerra contra França havia començat al 1635; els impostos, la gana, les dificultats i la devastació del territori que van acompanyar a la guerra havien preparat el terreny a la pesta.

Els camins de penetració de la pesta han estat estudiats per Jordi Nadal (3). Aquesta vegada la via d'entrada al Principat s'havia efectuat pel País Valencià des d'on, després d'afectar a una cinquena part de la seva població, es va anar expandint pel Nord vers Saragossa, Catalunya, Mallorca, per passar més endavant a Sardenya i Nàpols. Al Principat s'hi va introduir a principis de 1650 essent les comarques meridionals les primeres afectades. Del 1651 al 1654 l'epidèmia s'escampà amb gran intensitat per tot el territori. Nadal llença la hipòtesi que l'epidèmia hauria produït un descens d'un 15% a un 20% de la població catalana.

Al Bages es troben referències d'aquesta pesta a Manresa, Marganell, Santpedor i Calders.

A Manresa, al 1651, davant dels estralls que l'epidèmia causava a Barcelona, es decideix muntar guàrdia a les portes de la ciutat. Dos anys després, el 12 de desembre: "reunit lo capítol ha deliberat que per rahó del contagi, fet que causa estragos en la ciutat, se done llibertat als capitolars para que puguen ausentarse de la ciutat y que als que's quedin sels retribuixa ab més diners per los trevalls que tindran". La pesta va tornar a rebrotar el 1654, afectant sobretot els mesos d'agost fins l'octubre. Sarret i Arbós diu que segons el llibre d'òbits "hi hagué a la ciutat 381 cases empestades de les quals dintre dit temps morien sèrca de mil persones" (4).

A Marganell, en un testament de 1652, una dona actuava com a testimoni perquè l'epidèmia havia matat els homes (5) i a Santpedor se'n té notícies de l'any 1653.

Per la població de Calders les notícies que se'n tenen són documentals. En el llibre d'òbits no s'hi observa cap augment de les defuncions que ens faci pensar en la pesta; les morts de l'any 1652 tenen lloc de manera força repartida al llarg de l'any. L'única referència directa que se'n té és un document del 14 de desembre de 1653, dos dies després de les decisions del capítol de Manresa, on el batlle del terme elegeix quatre persones, tots ells pagesos i propietaris de masos de la parròquia, per formar una Junta del Morbo i els dóna poders per a poder capturar "qualsevols persones que s'atreveixi a anar despedits sens portar bolleta autentica pasar per dita parròquia i lloc i capturats posarlos en mans de dit batlle perquè ell pugui executar les penes contra dits fahents".

Probablement aquest document respon a una mesura de prevenció davant l'amenaça que suposava tenir la pesta a pocs quilòmetres de la localitat (recordem que Manresa per aquestes dates estava empestada i no és difícil d'imaginar que altres localitats veïnes estiguessin també afectades per la pesta).

El mateix dia que es crea la Junta del Morbo, el 14 de desembre, el nunci del terme de Calders fa una crida a la plaça del poble publicant les determinacions que la recentment creada Junta del Morbo havia pres. Les mesures establertes tenien tres orientacions: muntar guàrdia a les entrades del poble, no deixar entrar ni sortir del terme persones i mercaderies sense la supervisió dels morbers i tenir un control de les

malalties que s'esdevinguin dins la parròquia.

La Junta fixa: "que los morbos hagin cada dia, pel seu torn, tenir guarda en lo portal, davant casa de'n Carner prop la bassa del Puig (es refereix als voltants de la plaça, part més poblada en aquells moments) i tinga obligació lo guarda de no dexar entrar ningú que sia de fora terme sens bolleta, ni dexar entrar ningú per portes falses ni ningú se gose atrevir a passar per les baranes o tanques de ors ni trencar aquelles sots pena de 3 lliures i 30 dies de presó".

Sota la mateixa pena s'obliga que: "tots los de la Iglesia en amunt, ço és de les cases del camí real hagin de tenir guarda cada y per son torn, i així mateix los de la casa del ferrer en avall".

També s'obliga "que ningú dels naturals gose eixir del terme sens tornar respncio a la guarda o alguno dels morbers de allà on aniran". Així mateix es mana que "ningú se atreveixi a acollir ningú a casa sens bolleta i aquella primer vista i abonada per la guarda del clos" i que "ningú se atreveixi a entrar roba o altre gènere de mercaderia (...) sens fe autentica (...) i que consti en la bolleta que ha de ser abonada per la Junta (...) Item es mana que en cas de que enmalaltis algu en dita parròquia que ho denunci en a la quinta del morbo".

Les ordenances que es publiquen tindrien la finalitat de posar un cordó sanitari a la població, evitant així la repetició dels efectes que la pesta ja havia fet l'any 1631.

Al llibre d'òbits, durant aquests anys, hi ha comptabilitzada una mortalitat molt baixa: un mort anual tant per l'any 1653 com pel 1654. Fins aquí, doncs, sembla que la pesta no hauria tingut cap incidència al municipi i es podria pensar que les mesures de protecció preses havien reeixit. Finalment, però, sembla que no va ser així, doncs es té notícia que dos dies després de la constitució de la Junta del Morbo, el 16 de desembre de 1653, un particular fa un pagament de 8 lliures als qui li van netejar la casa del contagi i posteriorment, ell i la seva dona, van fer un temps de purga.

Aquestes darreres notícies corroboren la situació de pesta per aquests dies a Calders. El fet de que les defuncions no estiguin registrades al llibre d'òbits fa pensar, més aviat, en la fugida del capellà, segurament com molta part de la població, un cop s'havia declarat la pesta.

EL CANVI DE CEMENTIRI

Per passar a l'altre centre d'interès del treball cal que avancem 150 anys i ens situem en plena guerra del Francès. És en aquest context quan es produeix el que podríem anomenar greu accident demogràfic per a la població que ens ocupa. El poble de Calders s'havia anat engrossint fins arribar gairebé a les dimensions actuals. Els censos que ens aproximem més a aquest període són els de 1787 que xifra la població en 458 habitants i el de 1830 que n'hi atribueix 684.

La guerra afectava directament aquest territori i la població s'havia alçat contra aquesta situació. Tan bon punt els francesos rondaven per aquests indrets, el sometent i els Miquelets en van començar la defensa. Deixem, però, la guerra ja que aquest no és el nostre objectiu i passem a veure'n els efectes sobre la població.

Tal com s'observa a les defuncions registrades al llibre d'òbits, els morts mantenen una relació directa amb la guerra. Si pels set primers anys de la centúria la mitjana era de 21 morts anuals, durant els anys que durà la guerra, del 1808 al 1814, la mitjana puja a 45'5 morts, essent la mortalitat especialment elevada el 1809, any que s'arriben a comptabilitzar 137 morts (12 al mes de juny, 31 al juliol, 28 a l'agost, 21 al setembre, suposant un 67% dels morts d'aquest any). Si s'estima que la població d'aquests moments oscil·lava al voltant d'uns 550 habitants, al 1809 hauria desaparegut un 25% de la població. La natalitat també es ressent de la guerra, baixant a uns índex més baixos dels habituals. Aquesta reducció és deguda probablement a la mort de les dones embarassades i d'altres dones que haurien pogut tenir fills aquests anys.

Segons les anotacions que es troben al llibre d'òbits, només una petita part dels difunts de 1809 (7'3%) i del 1810 (un 17'5%) ven morir en enfrontaments amb el francès: són els Miquelets, sometents i gent atacada al pas dels ocupants. La resta de morts es deuen doncs a la crisi de subsistència que genera la guerra, resultat de la destrucció de collites, gana i epidèmies.

Aquestes circumstàncies no eren exclusives de Calders. Per les mateixes dates, a Moià, hi havia una epidèmia provocada en part pel gran nombre de cadàvers sense enterrar, que va causar la mort d'una tercera part dels habitants, aproximadament unes 900 persones (7).

Aquesta situació va accelerar els tràmits per a fer un nou cementiri. Ja feia temps que se'n veia la conveniència; una visita pastoral de l'octubre de 1796 deia: "Habiendo encontrado que no se ha mudado el cementerio de esta Iglesia, no obstante que en nuestra visita anterior en 1790 exhortamos al ayuntamiento y obreros que procurasen hacerlo en lugar más cómodo y que pudiese tener mayor ensanche..."

No va ser fins el 1809, davant l'amuntegament de cadàvers, que es va posar fil a l'agulla. El juliol d'aquest mateix any -durant aquest mes es comptabilitzen trenta-una víctimes, gairebé el triple que pel mes de juny-, el rector i el regidor sol·liciten canviar el cementiri de lloc al·legant que el que tenien, davant l'església, era petit i "que apenas tiene tierra para cubrir las cajas de los muertos. Por estos motivos, y porque frecuentemente van a la plaza o calle los huesos de los difuntos (...) Mas aora se ha hecho tan preciso (...) porque en poco tiempo se han enterrado en él muchísimos cadaveres, apenas puede enterrarse uno si desenterrar otro, hay dos para enterrar y muchos enfermos de peligro y va siguiendo la epidemia en el pueblo". Es proposa "hazer luego un nuevo cementerio bien capaz en un campo que tiene propio el Comun con intento de trasladar á su tiempo los huesos y tierra del actual (...) quedará el cementerio bastante apartado de las casas por la parte de levante y poniente con la

ventaja de que no hai alguna en la parte de medio dia y menos en la del cierzto donde hai un valle despoblado hazia el qual caerán todos los vapores que pueda dar de si en el verano en cuyo tiempo rigen mucho aquí los vientos de medio día (...).

La sol·licitud, que va ser acceptada, anava acompanyada d'un certificat del metge i del cirurgià del poble on es ratificava que en "Camp del Comú" s'hi podia fer "un sementiri ben capas i ventilat que a nostre concepte seria molt millor que lo actual per la Salut pública (...)". A finals d'estiu de l'any següent es fa una assemblea al poble on els veïns diuen quina és la seva aportació. Es reuneixen 92 lliures i es decideix donar l'obra a preu fet.

En aquest moment ja existien disposicions legals aconsellant construir els cementiris fora dels pobles, entre d'altres la Real Cédula de l'abril de 1787 on es deia que "...se harán los cimiterios fuera de las poblaciones, siempre que no hubiere dificultad invencible ó grandes anchuras dentro de ellas, en sitios ventilados é inmediatos á las Parroquias, y distantes de las casas de los vecinos ..." (8).

Malgrat les mesures legislatives, la ubicació del nou cementiri s'esqueia a pocs metres de l'església, a l'altra banda del camí ral, i per tant, dins la població. No serà fins el 1934 que definitivament el cementiri es traslladà als afores de la població, ubicació que manté fins l'actualitat.

Amb aquesta exposició hem volgut mostrar dos exemples de com una població petita com Calders, intenta fer front a dos episodis de la seva història distanciats en el temps, però caracteritzats per una inestabilitat demogràfica.

NOTES

1.- NADAL, J.; GIRALT, E. "La population catalane de 1553 à 1717: l'immigration française et les autres facteurs de son développement". París 1960. Demographie et sociétés, 3. pàg 12.

2.- Op. Cit. pàg. 40-42 i NADAL, J.; GIRALT, E. "Ensayo metodológico para el estudio de la población catalana de 1533 a 1717", a Estudios de Historia Moderna, 3. Barcelona, 1953. pàg. 250-254.

3.- NADAL, J. "La población española (s. XVI-XX)". Ariel, Barcelona 1976.

4.- SARRET i ARBOS, J. "Història de Manresa". Impremta Sant Josep, Manresa 1910.

5.- VARIS "Història del Bages II". Edicions Selectes Parcir, Manresa 1988, pàg. 11.

6.- Op. Cit. pàg. 287.

7.- Op. Cit. pàg. 43.

8.- Real Cédula de S.M. a "Novísima Recopilación de las Leyes de España". Barcelona 1805.